

שני נאשורים עבריים שזכו

לחסד של אמת ישראל

נאמת שלמה גרודונסקי

ג. נח שטרן*

כמיכות הפרשיות בין דויד סורג ונת שטרן הוא מקרית מאוד, אירע וספר ביריו של דויד סורג, שמצא את מותו בידו הנאצים לפי ני כצויה שנה ראה אור בעת יבועה אחת עם נטרן של נח שטרן. נפטר מן תולדה מרצונו לפני שש ענים. יתכן כי בקרה זה הוא שהעלה גם הרחוקים כפי ריים על הרובה והשונה ביצירתם. שמקומה בטירה העברית אינו שונה כלל וכלל.

שירים ראשונים של נח שטרן קראתי ב"הדואר" והיירידיקי ברא" עית שנה השלושים לפני נח שטרן בעתונות העברית בליטא. ארץ-יבוצא. אולם אלה לא הגיעו לידו. זכרתי כי בקראי שירים אלה, שעוררו כיון כקרנות אודות. הרחתי כי אלה הם שירים אמרי-קניים מאיר. ואמנם, נכתבו הם שירים בארצות-הברית ובקאנדה. כפי שאמר בזמורה בלמה כבר הרחתיהם ובתוך התקסט: אולם לא הגיאוגראפיה של השירים היא שי עוררה את ההרמור על אמרי-קניותם. אלה סימניה-היבר של הגיאוגרפיה הספרותית שלהם. כפי עם כל משורר עברי בארצות-הברית סגן השפעה מן השירה האנגלית-אמריקנית — אולם השיי רה שהיתה קרובה לליבם היתה כבעם אצל כילכ הרומאנטית ולי ויכטוריאנית. זה היה גם קווי-בור עם ניטח גיאולוגי. שיריו הראי שונים של נח שטרן העידו על השראתה של השירה האמריקנית חחדשה. שראיתה בעשור השני של המאה העשרים:

חמשה-הספות הכבודות
שנפלו לפתח
בשרב. בחורו כאבק
בנפולן פן נפלו
לארץ חרבה,
ונזו בשש-רגלים
כשממיות צעירות
ותמינות ששטמו
מקורי-הלהט במרום
ואכן. השמש
מיגון עממה,
ותעסה צעיפי האדים.

הרי זה שיר אימאזיסטי מובהק — הלך-נפש שחוצן בתמונה הסגור נין האימאזיסטי ניכר בשימוש בשפת-הואר. תארי-הסעל ואפי-שטים: חח ש' זוטסיח הכבודות... בשרג. בחורו כאבק... ונחו בפ' ש' רגליים... כשממיות צעירות ותמינות ששטמו מקורי-הלהט במרום... התי כינו עומדת על המוחשיות. חצמי צוב. וחורוק. כמוגהר במנשריות של האטכילה האימאזיסטית האבי ריקנית-אנגלית.

כמעט שהתענ. כאשר נודע לאחר-מכן. כי נח שטרן לא היה אמריקאי בלי-עיקר. ילדותו ועלומי הראשונים עברו עליו בליטא. ירק בהיותו בן שבע-עשרה היגר לארץ צות-הברית. הוא נולד בשנת 1912, וכן כבר קיבל את חינוכו בבתי-הספר של "תרבות", שהוקמו לאי-חר מלחמת-העולם הראשונה. ב-ארצות-הברית. עם לנוד באוניברסי-סיטת תארווארד. עשה שנים פד-עשות: בשנת 1935 עלה לארץ-ישראל. אולם ההשפעה האמרי-קנית גוברת בו. דומני יותר כי אשר בכמה סופרים עבריים שעשו שם רוב שנחתים.

יש דבריי-בקרית על ספרים-יוצרים על יוצרים אחרים. שהם הטענה הנאמן ביותר ליצירתם הם. זורוצה לעמיד על הפוזטיקה של רחל. יעיון ברצונות תקצרות שלה. שנתפרסמו מומן-לופון בי-דבר. שכן הן מגלות ייחר את מניעה של שירתה היא מאשר כל מה שנכתב עליה. כן גם נח שטרן. מועסות הן רשימות אלה — וחבל. שכן אלה הן רשימה מצויינות. בספר זה נתפרסמה בי-פעם הראשונה. כתוב-כתביו שי נתלגל שנים רבות במערכת "מאוננים". רשימה שלו שנכתבה לאחר מותו של יעקב פיכמן. ופי-סלה עלידי ירחינה של אגות הספרים. להלן קטעים אחרים מ-רשימה זו:

משהו מיוצור טבעי היה כו... זה היה מרדכי הראשון שלי... עם זה. אל לי לטלף... גיליתי במשך השנים בפיכמן גם את ההד-צדדי. אדם שאינו יכול לתעס את החיים בהי-קפם. הוא נאחו תמיד ב-סאה שזה" פאה מקסימה. יען כי את הדראמה האנטי-הנברית לא יכול היה לתפוס. ואילו לא את השורה בהיקף ברקע הדראמה האנושית. גסינו התי אומץ ביותר לעשות זאת היה כנראה ב-רות" שלו. אך כמה דראמה זו מתעשתו סימן. ודאי. לחסר אונים להתגבר על הנשוא... רוח-ערב סובת / ממרחקים במה את... צורות אלה שמצאתי בלי-דותי... חשתי (בתן) כבר אז את יחרונו ואת חרוננו של פיכמן: הפשטות הטובה. זמי-סיב האנושית-סודי (עד כדי להלאה מוכי-מאליו ואפילו כיוהר). ועם זה שמץ באנאר ליות הבאה מחוסר יכולת לי-התגבר על כבלי המציאות החמרת. על תחושת הטבע הראשונות. מחוסר יכולת להבי-קיע למעמקי הנפש. ששם העיין — הרתי משמע: גם תבאר תגדולה וגם העיין המקים-היכל. המשקפה לי עומק. שאינה מסתפק בשולי הברים... במידה לא מועטה היה בן הדיקאדאנס. הגיאורומאני-סיקה והסטיליאציה של גבול הבאות — התקופה שעיצבה את עיכמו וממסגרתה לא חרג עוד. ואת משבריה ושלבי התי-פתחותה המאוחרים לא ליות עוד. שלא כביאלוק (אף כי גם בו דבק מסגנון הדיקאדאנס ב-מגילת האש" ועוד). רשלא כשטרני-חובסקי. שכבר בעלוי-פיו קלט הרבה מהמיסטיזם הנבי-ריים-הסיציאליים ומהערי-הנבי-רי שכתב (יחד עם כמה מסמ-פניו הגילויים של איתו זמן וגושיאו המיוחדים)... דבר אחד הירגש בו בפיכמן תמיד: סול-הן הביסוי הספי-רותי.

זאת היא רוגמה אוניינית לאי-גח שטרן: "בין ערפלים". שירים, חרגומים ורשימות. הביא לבית-הדפוס והקדים מבוא אבי-רהם בריווס. סידרת "מש". תר-זאת אגודת הסופרים העבריים בארץ-ישראל פלידי-הוצאה. מתי-פרות לספרות. 1966 (281 עמ')

מליגנציה האכתטית של נח שטרן. על משורר מסוג זה אפשר לומר. כי האתים שלי והאי-טליגנציה שלו בבקור אחד הם נובעים והם מסייעים זה לזה. שטרן הוא פשוט רר אינטלקטואלי. לא משים שהוא בגלגל בעניינים הקרויים אינטלקט-פיאליים. אלא משום שמעלת-היה צירה הוא אקס אינטלקטואלי לו. יש שירה ושידה חשובה. שהוא יולדה של מעין טראנס מחול-יצמי. ויש שירה. וזיא נדירה מן הקודמת. שאפשר לומר עליה. כי חולל אותה מאמץ שאפשר אולי להאיל בעין סבתון מרוב. דימה שנה השירים המסתוריים ביותר של משורר כשטרן יוצרים אינו משלים עם צאתם לעולם הלא לאי-חר שהיכל אחר להם זמן אחר רת (השכל. אשר כרגש. מסתורין לי משלו).

מרביה שיריו ומיטבם נוצרו בארץ-ישראל ובאירופה בימי שרר-הו בכריגאדה הימודית. המווייה הארצישראלית כבר מצאה אז את דפוסיה הראשונים בשירתו של שלונסקי. אודי-צבי גרינברג. יצי-חק למדן. ש. שלום. אלחנן. רפוש ואחרים. משיריו הראשונים של שטרן ניכרת היתה חמירתו — וכשמדובר במשורר ישר (זהה. דיכני המלה הנכונה ביותר) כמר-תו. אולי מוצדק יותר לומר: נא-מנותו — לדפוס משלו. דפוס זה הוא אינטליגנציה רואה. קולטת את המראית בנודלם הטבעי. חדש זה הוא שמשר את השומת-הלב לשיריו הארצי-ראליים של שטרן:

... עין-הדר קטן. לא-תני-כי.
חול הדר בחוף. חמרה בשדה.
קרב נושא.
ים — במקומות. היכוני-כחל.
ולפעמים —
ים הנדה. מהפיל לרחובות
שצנחו עד שפחו.
צריף ועציץ המחליד מיאש
מתרחו היתיה.
עבודה ללא שלטון בחם נח
משק על העור.
עמל — בן-חורג לשרב.
והרצאה נבובה בשבת.
ריצות-ספורים של העיר.
ורחיצה בהמון הלמי.
... כמטיף הצעירים
לחטו לקראת אמתות שורפות
מחיות. לא הרגישו —
לא הרגשו שנים העוברות
סתומות כשעות בשקב
בין קתים כמו חושות-ערבוב
ודלת-זכוכית מבדילה
בקר הרק בין חדר-ישנה
ותחנת אוטובוסים.
פנים עם קמטים לא-יפים.
גופות לא-יפים נחפזים.
נשימת-כליון בעיר מתפשטה
על סגנון בינים
של פשטות ללא פנים כחידת-
חיים שאבד פשרה.
סגנון נשימה עצורה של עולם
נעמד משומם.
טרק משא-עבר יתקה מה יביא
לו עתיד-לא-ידידה...

דימה שאין אורך להזביע על הפרטים המעדידי על מיוחדותה של ראייה זו בשירה של אותה התי-קומה — ושוב שמות-התואר. הא-סיטזים. החל ב-עין-הדר קטן. לא-תני-כי" וגמור ב-עתיד-לא-ידידה. אין מה כמעט אף שם-תואר אחד לקוח ממאגר ה-אסוציאציות האופייניות לשירה ה-הקוסה (ואין הכוונה לומר, ש-הית סגנון אחד למשוררי הדר-אדרבא, בל אחד ניכר ביחודו — ואף-על-פי-כן כרובה השטוחה. ובי-עיקר הנטייה לסגנון הרססודי).

דימה שבין אקט הכתיבה של שיר כזה לבין מסירתו לקורא הפוטנ-ציאלי מתרחש אקט-ביניים בין ה-כותב לעצמו. מתוצאה של רגע-ביניים. מעידה על מה שקרה ברי-גע זה. באותו רגע לא הבנים הכי-הב את עצמו לטראנס ולא ראה לפניו קורא המבקש טראנס זה בי-שיר. זהו האתוס האמנותי של מי-טב שיריו הארצי-ראליים של נח שטרן.

משורר שזן דרך הממודותו עם אמנוה. כאילו הוא מוכיין לו ביר-דיו את מכלוליו. לעתים נדירות יעלה ביריו להגיע למיטתו. ואפי-גם לא ברבים הם השירים המר-למים בכלל יצירתו של שטרן. אפי-תם השירים שבהם החאחו כליל הסרטים המתגלים לעין האנאלי-סית עם המוסיקה שכמעט שאינה נחפשת. אביא בשלמותו שיר כזה:

בחול ובמים
עוד תשא עינים מצפות.
או עינים
אנישות פמות לכדורי מכונות
יריה וגבולות במפות.
אתכם
בקש עוד מישהו לקרע
(סוף-סוף לברח)
מהחיות נקלקרות.
עוד מי הרגיש כי פרס מעבש
פתכם
(או לא פרס. ונזע כתינוק
אין-פתי)
ותבים בלי תקוה על ימים
ונחרות.
בעולם כזה אין מתכיישים למות.
אף לא יחדל בעולם כזה הפלא:
איך יכול להיות?
והאם עוד לא ימוט?
(מציאות תמוהה כזאת.
חיות כלערות כאלהו)
אך קל שקט שישנו הוא שקת.
לא גשלקמה עוד תעוית.
עוד לא נראות. אך תבאנה.
רוחות לא-ידועות.
את הרקב פלו להכרית.
רקב קדש לצקת.
(סוף בעמ' 8)

שני משוררים עבריים

(חמש עשרה)

אשר להגהה — דוגמה אחת מן גי רבות (הדגשתי את המלים הי מסורסות): „שודת-פזיחה ששגב בה, הטון הנכון היאה ל, ציג ק לוס' שירים... אובסירח יאה, הלא? אך כבר אז היססה נפך בשלי... וכו' וכו', דוג' מה שניה: באותה רשימה (על יע' קב פיכמן): בתחתיתו של עמ' 258, ראשיתה של עיסקה (במידה לא מעטה היה בן הדיקאדאנס); אותה עיסקה חחרת שוב בעמ' 259, אולם כנראה שצורפה לפיס' קה אחרת.

תזנה דוגמה לעריכה של השיר רים גופם, השיר „אמן הביטוי" פורסם ראשונה במאסף „דברי סופרים". אביא משפט אחד כפי שהובא שם:

אה, תורת הדריסה, למלאה בדקות הנוגנת של רילקה, למען הוציא מאיש זו פתילת-נפש דקה, מבלי יחוש...

והנה אותו משפט לאחר תיקוניו של העורך:

אה, תורת הדריסה, למלאה בדקות הנוגנת של רילקה, למען הוציא מאיש זו פתילת-נפש דקה, מבלי יחוש...

חוששני שא, ברודס לא התאמץ דיו לפענח משפט זה והחלים ש' זה מה שקוראים שיר „לא-מובן" — על בן התאים למשפט סימני-פיסון יאים לו, אולם, חמיהני, שא, ברודס לא ידע, כי נח שטרן ידע הרבה דברים, לרבות תורת הפיסוק.

ולבסוף, כפי שהבטחתי ברשימי מה הקודמת — מלים ספורות על צורתם החיצונית של שני הספריים, אין כל ספק, שאלה הם בין הספרים המכוערים ביותר שנחפרו סמו אצלנו בעשור האחרון: נייר שקוף, אוח לא מתאימה, אותיות שבורות ומששטשות, עטיפות שוק קלוקלות, ספרים אלה יצאו בספ' ריה „נפש", שאגודה הסופרים הי עברים בישראל הקימה למען האי דיר את שמה של הספרות העברית ולמען לא תיעזר מאוצרה יצירתו של סוזר עברי ראוי שהלך לער למן, אשר לי, קורא עברי שלמעני נו נעשים כל הדברים האלה, עלה בי, בראותי ספרים אלה, הסבר מדוע כה זריזים הם כמה מעסי קניה של אגודת הסופרים לפרסם את כל-כתביהם — חוששים הם ליפול, לאחר מאה ועשרים שנה, בידי עמיתיהם ויורשיהם.

ההליך הפורח בלאט ההליך המכהיל אי-שם חרש — לי הזכיר היות ביבשת אחת, ואכזבות ביהשת אחרת.

אך ריתוח מפוחי-הזהב הכבדים כבר נאים להנות ולענות, כבר נאים להעניק ולהזניק, בעדים

לחיים במולדת הזאת.

העולם מאוכלס דימונים, לא ער לם דימוני, לא דימוניות — זה מופשט מדי ופיוטי מדי, העולם הממשי — ושוכנים בו דימונים קטנים: „הסופר", „העסקן הק' טן", (הירשבראש) „באסיפה" (שיר רים בסידרת-הדיקנאות, הנפלאה, „מזוך, דור המדבר"), והדימון שבפסיכה הרתוקה לבבאותה שבי מראה:

היא מסתכלת בראי באפולולית הערב שחה לקיר, עיניה יונקות צללים ממראה במראה.

הלא תכלי? הפנים שדבקו לפנים לא ינתקו, פנים נמוגים לפנים. (גבות מתעגלות... האף הישר... מסתורי קוי שפתים...)

הלא תרומי?! ועוד תתפלל לאל האפל היושב בפניה בראי, הה, אהבה זרה, מבשפה את עצמה, הה, פלחן טמא.

ש. גרודינסקי

זהו אחד השירים שנכתבו בימי יצירתו של שטרן בבריגאדה היי לודית. אינני מהסס לומר, כי זהו אחד משיירי מלחמת-העולם השניה והמופלאים ביותר בספרות העולם. מרבית שיריו שנכתבו באותה תי קופה הם מושלמים פחות — אימי פרוביזאציות, שמעורבבות בהן הי פרוזה של הפירוט החזותי עם הי שירה של הסנטימנט הקיבוצי. וגם זה אוטייני לנח שטרן, וזא איי נו סגנונאי, אינו ריטואליסט פיר טי, יש והוא כותב שיר הודמנות, שהזמן והשעה גרמוהו, יש החיילי המשורר מנסה את כוחו בשירי לכת. כזה — ולא רק כזה — בני כונות זו לאימפרוביזאציה, עם כל המאמץ לביטוי המושלם, יש קירי בה בינו לבין משורר עברי אחר מבני דורו ומבני מוצאו, עם חיים לנסקי. כמוהו אין גם שטרן גר הע מן הניסוי שבשיר-לעת-מצוא.

זיקה זו לאמנות השיר, ישיי מוש זה בה, ודאי נובע הוא ממ' הות אנושית, כאן יש מקום לעיי מות שירתו של שטרן עם שירתו של פוגל. מושו האנושי של פוגל, ומקור כוחו וחולשתו כמשורר, הי תה רגישותו הפאסיבית, עולמו הוא חזי-קוטבי; אין הוא ניצב מול העולם, העולם זורם בתוכו, מור מו של שטרן ידאי היה עמו מראי שיתו, שמעתל עליו רבות מסי ידי דיו ומכריו בעיירתו בליהא, בימי ישיבתו בארצות-הברית (במיוחד מפי חברי-לוימודים בהארוארד, בן הולפרן) ובארץ-ישראל, כולם סיפרו על איש מעוות במגעו, בי על עליות ויידות קיצוניות גרוי תו, מסתגר ונפתח חליפות, אולם יחד עם מומו ושא נח שטרן ב' נפשו פלואידום של מרץ פעיל, והוא אולי המרץ המוסרי, העולם החיצוני הוא ממשות, עולם הי פרטים הטפלים, שהוא ביתו של האדם כל ימל חייו, גם יהודיותו של שטרן, וגם המולדת, היו לו בית מגורים — לא מקדש ולא מז' בה, „מבוכתי אל לב העם שוא' פת" — כה ישרה ועווה ויודעת' עצמה בדלותה היא האהבה:

ההליך הפורח בלאט ההליך המכהיל אי-שם חרש — לי הזכיר היות ביבשת אחת, ואכזבות ביהשת אחרת.

אך ריתוח מפוחי-הזהב הכבדים כבר נאים להנות ולענות, כבר נאים להעניק ולהזניק, בעדים

לחיים במולדת הזאת.

העולם מאוכלס דימונים, לא ער לם דימוני, לא דימוניות — זה מופשט מדי ופיוטי מדי, העולם הממשי — ושוכנים בו דימונים קטנים: „הסופר", „העסקן הק' טן", (הירשבראש) „באסיפה" (שיר רים בסידרת-הדיקנאות, הנפלאה, „מזוך, דור המדבר"), והדימון שבפסיכה הרתוקה לבבאותה שבי מראה:

היא מסתכלת בראי באפולולית הערב שחה לקיר, עיניה יונקות צללים ממראה במראה.

הלא תכלי? הפנים שדבקו לפנים לא ינתקו, פנים נמוגים לפנים. (גבות מתעגלות... האף הישר... מסתורי קוי שפתים...)

הלא תרומי?! ועוד תתפלל לאל האפל היושב בפניה בראי, הה, אהבה זרה, מבשפה את עצמה, הה, פלחן טמא.

ש. גרודינסקי

דומה שמשורר כזה זכאי היה שיצירתו תכונס ביד קפדנית וז' הירה.

אתחיל במה שחסר בעריכה זו. א, ברודס לא טרח לערוך ביבי ליוגראפיה מלאה של כתבי שטרן. הקורא אינו יודע מה מדברי שטרן כונס בספר ומה לא כונס. אם המשורר לא צירף תאריך לשי' רי או רשימתו, אין הקורא יודע מתי נכתב ונחפרכם. לא אתפלא אם חסרים פה כמה משיירי של שטרן, שנעלמו במקרה מעיניו של העורך. יש שירים שאני זוכרם בי מעומעם ואיני מוצאם בספר. אשר לדיוק בתאריכים — דוגמה אחת: הרשימה „וירגיניה וולף ובי גי הדור", שנכתבה, כמסתבר מן הפיסקה הראשונה, לאחר מותה, בשנת 1941. התאריך היהודי בשור' לי המאמר הוא — חרצ"ד...